

EGZEMPLARNA (PARADIGMATSKA) NASTAVA

SAŽETAK: Učenike treba osposobiti da uče brzo, efikasno, racionalno i samostalno. Potrebno ih je naučiti kako da uče, osposobiti za samostalan rad, za pronalaženje, izbor, obradu i upotrebu informacija. Ovo traži nove oblike rada koje će kod učenika razvijati potrebu za učenjem, podsticati intrinzičnu motivaciju, stvaralaštvo i druge neophodne preduvjete za izgradnju učenikova stava prema vlastitoj efikasnosti.

U novim oblicima rada kao što je egzemplarna nastava stvaralački zahtjevi i nastava orijentisani su na učenike. Ovdje se od učenika traži da informacije grupišu, kritički prerade te interpretiraju i anticipiraju nove posljedice. Putem novih strategija se na nov način promišlja kurikulum i zato ga treba promatrati kao stil rada, nastavnu strategiju i načine interakcijskih i komunikacijskih odnosa. Jedan od modela intenziviranja i racionaliziranja rada učenika u nastavi je egzemplarna nastava. Riječ egzemplar (*exemplar*) potiče od latinske riječi i znači primjer, primjerak, uzorak, dok je riječ egzemplar izvedena od ove imenice i znači primjeran, uzoran primjer rada. Sama pojava egzemplarne nastave imala je za cilj prevazići slabosti tradicionalne nastave.

KLJUČNE RIJEČI: učenik, učenje, učitelj, egzemplarna nastava.

1. Pojam i značaj egzemplarne nastave

Egzemplarna¹ ili paradigmatška nastava omogućava da se učenici osposobe za samoučenje i učenicima pruža mogućnost da se bave istraživačkim radom.

Egzemplarna nastava je nastava za primjer, za ugled, uzorna nastava. Drugačije se zove još i paradigmatška nastava. Egzemplarna nastava javila se poslije Drugog svjetskog rata. Idejna osnova za nju iznicala je između dva svjetska rata na kritici tradicionalne škole na obrascu J. A. Komenskog, u kojoj je nastavnik stalno aktivan, a učenici stalno pasivni.

Godine 1952. na jednom skupu pedagoga u Tibingemu, u Njemačkoj, ovaj obrazac dobio je potpunije konture. Shvatilo se da se ogroman broj činjenica u enciklopedijski koncipiranim programima ne može stići obraditi za vrijeme predviđeno programom. Dodavanje većeg broja časova predstavljalo je takođe teret za učenike. Zato se pristupilo izdvajanju predmeta koji su reprezentativni uzorci za odgovarajuće tematske cjeline. Nastavnik uzorno obrađuje ove sadržaje na nivou najviših didaktičko-metodičkih zahtjeva. Ova obrada nastavnika služi učenicima kao primjer da samostalno obrade analogne sadržaje. U tome je suština egzemplarne nastave.

U *Enciklopedijskom rječniku pedagogije* konstatuje se da je egzemplarna nastava suvremena didaktička koncepcija, kojom se nastoji prevladati suprotnost između opširnosti

¹ Riječ egzemplar potiče od latinske riječi *exemplar* – primjer, primjerak, uzorak i egzemplaran znači primjeran, uzoran primjer rada.

nastavnog programa i savremenog načina izvođenja nastave, što zahtijeva razmjerno više nastavnog vremena. Osnovni je smisao ove koncepcije u tome da se iz nastavnog programa pojedinih predmeta odabiru one karakteristike (tipične, uzorne, reprezentativne, egzemplarne) nastavne teme i da se takve odabrane nastavne teme sa metodičke strane obrađuju na uzoran, tj. egzemplaran način. Izborom tipičnih nastavnih tema i njihovom obradom na adekvatan način, učenicima se daju uzorci (primjeri, egzemplari) za daljnji rad u nastavi pojedinih predmeta, a ujedno se osposobljavaju da prema uzorku (sadržajnom i metodičkom) na analogan način samostalno proučavaju i rješavaju niz drugih problema u školi, izvan škole, a napose nakon završene škole.

Suština je, dakle, u izboru egzemplarne nastavne teme, odnosno jedinice, i u primjeni (zavisno od karaktera teme) odabranih, adekvatnih, egzemplarnih nastavnih postupaka, metoda, tehnika i metodologije rada da bi se učenici svestrano i potpuno upoznali sa sadržajem teme koja će ujedno biti uzor, primjer (egzemplar), predstavnik za analogan sadržaj, za slične teme, odnosno jedinice.

Egzemplarna nastava može se izvoditi i na osnovu posebno izrađenih egzemplarnih programa, a mogu se za nju koristiti i nastavni programi enciklopedijskog tipa. Najprije se analizira program i izdvajaju se grupe sličnih (srodnih) sadržaja. Iz tih grupa se daljim izborom, izdvoji za grupu jedan karakterističan i tipičan (egzemplaran) sadržaj u kome dolaze do izražaja bitne karakteristike za cijelu grupu, dok se ostali analogni sadržaji iz te grupe mogu utvrditi nastavnim programom ili da ih učenik samotkriva. Egzemplarne sadržaje sa učenicima nastavnik obrađuje detaljno, kako bi upoznali karakteristike grupe i da usvoje metodologiju upoznavanja istovrsnih, istorodnih i srodnih sadržaja, te da ih uvede u metodologiju disciplina kojima ti sadržaji pripadaju.

Analogne sadržaje učenici mogu obrađivati zajednički, grupno, individualno u školi, a mogu ih obrađivati i kod kuće u vidu domaćih zadataka. Tokom vrednovanja učeničkog rada posebno se ocjenjuje poznavanje egzemplarnih sadržaja i usvojenost modela upoznavanja analognih sadržaja. Cilj ove vrste nastave čiji je model kreiran na skupu pedagoga u njemačkom gradu Tibingenu 1952. godine bio je „da se ogromna masa naučnih činjenica do koje se dolazi naučno tehničkom revolucijom i koje u znatnoj mjeri ulaze u nastavne programe ne može savladati u okviru nastave“ (Vilotijević, 2001: 273). Pristupilo se izdvajanju reprezentativnih uzoraka sadržaja za odgovarajuće tematske cjeline koje je obrađivao nastavnik zajedno sa učenicima, a učenici su po ugledu i uzoru na nastavnika samostalno obrađivali analogne sadržaje.

Velike prednosti egzemplarne nastave u odnosu na tradicionalnu ogledaju se u „kombinaciji podučavanja nastavnika i samostalnog rada učenika i stvaralačkog rada nastavnika i stvaralačkog rada učenika“ (Poljak, 1985: 151).

Rad u egzemplarnoj nastavi prolazi kroz četiri faze. U prvoj fazi izdvajaju se sadržaji koji su međusobno veoma slični. To mogu biti slični tekstovi iz literature, geografske regije, biljne i životinjske vrste, historijski događaji, matematički zadaci itd. Izabrane nastavne teme, odnosno nastavno-tematske cjeline, pri tom, moraju biti u isto vrijeme reprezentativne, tj. kao primjeri sadržavati svojstva da mogu poslužiti kao reprezentativni za druge slične pojave, a takođe i elemente koji će omogućiti da se, po analogiji, razumiju drugi fenomeni u okviru istog područja koji se neće moći obraditi u razredu.

Poslije toga se iz brojnih sličnih sadržaja prema određenom kriterijumu izdvoji bitno, osnovno, reprezentativno, egzemplarno. Vršiti se selekcija nastavnih sadržaja. Sadržaji se diferenciraju na: egzemplarne (uže) i analogne (šire). Npr. u poznavanju prirode za sedmi razred specijalne osnovne škole za temu ugalj egzemplarni sadržaj bi mogao biti lignit, a analogni sadržaj mrki i kameni ugalj.

U drugoj fazi egzemplarni sadržaji se obrađuju na egzemplaran način. Nastavnik ga mora obraditi na najvišem didaktičko-metodičkom nivou, jer je njihova obrada model na kome će kasnije raditi učenici. Ukoliko u modelu bude slabosti to će se odraziti na samostalan rad učenika. Zbog toga priprema za čas egzemplarne obrade, nastavne građe mora biti studiozna i temeljita. Potrebno je čas dobro artikulirati, izabrati odgovarajuće nastavne metode, nastavna sredstva i oblike rada.

Treća faza rada u egzemplarnoj nastavi predstavlja samostalan rad učenika. Učenici mogu raditi diferencirane sadržaje (različite) za sve učenike i nediferencirane sadržaje (iste) za sve učenike. Može se organizirati i rad po grupama.

Četvrta faza je faza sistematizacije egzemplarnih i analognih sadržaja. Cilj ove faze je logičko povezivanje stečenog znanja, shvatanje pojedinih dijelova kao dijela šire tematske cjeline i izgrađivanje sistema znanja. U ovoj fazi vrši se i provjeravanje što omogućava nastavniku i učeniku da ocijene kvalitet samostalnog rada, utvrde i isprave nedostatke.

Zadaci egzemplarne nastave ogledaju se u: obradi sadržaja predviđenih nastavnim programom na zavidnom didaktičko-metodičkom nivou, te da učenike osposobljava za samostalan rad i samostalno sticanje znanja. Putem egzemplarne nastave učenici treba da nauče kako da uče i kako da se služe udžbenikom (knjigom).

Nova varijanta egzemplarne nastave je interaktivna egzemplarna nastava. Etape interaktivne egzemplarne nastave su:

- „uvođenje učenika u interaktivne nastavne aktivnosti;
- nastavnikova obrada egzemplarnih nastavnih sadržaja;
- formiranje grupa (ili parova) učenika i podjela radnih zadataka;
- interaktivno (grupno ili tandemska) učenje (i poučavanje) analognih sadržaja;
- prezentacija rezultata interaktivnog učenja analognih nastavnih sadržaja;
- povezivanje (sinteza) egzemplarnih i analognih nastavnih sadržaja i
- osvrt na realizovane aktivnosti i uputstva za dalji rad“ (Branković i Ilić, 2005: 63).

Krajnji cilj poučavanja egzemplarnom nastavom je osposobljavanje učenika za samorad, samoučenje, samoedukaciju i za što aktivnije uključivanje u proces „zarađivanje znanja“. To bi značilo da učenike treba osposobiti za samoučenje, da ih treba uvesti u učenje učenja, u metode i tehnike učenja kako bi analogne sadržaje sami učili i proučavali.

2. Prednosti i nedostaci egzemplarne nastave

Egzemplarna nastava predstavlja višu kvalitetu nastave. Selekcija činjenica treba biti odgovarajuća, predstavljanje raznovrsno, te treba voditi zabilješke i koristiti različite izvore znanja. Učenici pored sadržaja usvajaju i model učenja i istraživanja analognih sadržaja.

„Analogijski dokaz uspostavlja preslikavanje (mapping) s predmeta i odnosa na nekom poznatom području (osnove) na predmete i odnose u području koje se želi spoznati (cilj). Poznate činjenice o osnovi zatim se koriste za predviđanja o dotad nezamješćenim odnosima u problemu koji predstavlja cilj“ (Hunt, 1991: 78).

Hunt dalje navodi mišljenje Gentnera, o čemu kaže: Cilj se preslikava na područje osnove, a da istovremeno ne preslikava svoja obilježja. To znači da analogni sadržaji koji se samostalno istražuju ne mogu biti podvedeni pod sadržaje iz prethodnog primjera, egzemplara („osnove“), tj. oni moraju zadržati svoju specifičnost; Preslikavanje treba biti sustavno i odnosi moraju biti isti i u području osnove i u području cilja. Drugim riječima, ključne veze (transmisije) su postojane; Moguće je za cilj (analogiju) izvesti prethodno zaključak na osnovi poznavanja egzemplara (osnove). Međutim, kriterije ovih znanstvenika ne treba kruto shvatiti, posebice kad se radi o nastavi. „Doslovna sličnost“ sputava samoinicijativu i stvaralaštvo.

Izbor analognih sadržaja jako je značajan za nastavnika, ali i za učenike. To je pravi izazov i učenici, kako bi ih pronašli, mogu to činiti različitim aktivnostima: služiti se enciklopedijama i rječnicima (da im se jedna riječ ili natuknica), oni dalje pronalaze prema uzoru kako su obrađeni sadržaji (egzemplari) određenog teksta, mogu sami učiti kod kuće analogne sadržaje da bi proširili znanje, mogu pričati lične doživljaje (analogne onima iz

književnog teksta koji su radili), mogu pisati. Savremeno doba, progres i napredak na svim područjima ljudske djelatnosti traže da se nastava unaprijedi, da se znanje stječe vlastitom aktivnošću učenika jer će biti trajnije, da se uči brže, lakše i jednostavnije, da učenici istražuju, eksperimentišu, proučavaju, traže, pitaju, otkrivaju, da se podstiče kritičko i stvaralačko mišljenje učenika.

Jedan od načina modernizacije nastave je primjena egzemplarne nastave u malim grupama. Analizirali smo karakteristike, značaj i prednosti i ograničenja u primjeni egzemplarne nastave u predmetu Moja okolina i vidjeli smo da se ona može vrlo uspješno koristiti u nastavi ovog predmeta, ali i drugih nastavnih predmeta.

U budućnosti će se u školi posvećivati veća pažnja stjecanju praktičnih i konceptualnih znanja, praktičnom korištenju stečenih znanja u novim životnim situacijama i sl. Putem egzemplarne nastave učenici uče vlastitom aktivnošću, u direktnom su odnosu sa izvorima znanja, posmatraju samostalno, razmišljaju, uče i načine rada, odnosno načine stjecanja znanja, a ne usvajaju samo gotova znanja.

Egzemplarna nastava kod učenika teži razvijanju sposobnosti promatranja, kritičkog i stvaralačkog mišljenja i logičkog zaključivanja. Ovaj će način rada podstaći učenike na aktivno učenje, gdje će se koristiti brojne kognitivne procedure i aktivnosti, kao što su: povezivanje sa ranijim iskustvom, znanjima, sa životom, primjena metode demonstracije i domaće zadatke slično rađenom na času itd.

Prednosti egzemplarne nastave su brojne. Navest ćemo neke od njih:

- Ona omogućava obradu opširnijih nastavnih cjelina, u kojima ima dosta sadržaja sa tipičnim sličnostima, uz povećanu aktivnost učenika i racionalnije korištenje vremena za rad;
- Doprinosi osamostaljivanju učenika i navikava ih na samostalno sticanje znanja, korištenje udžbenika i drugih izvora i upućuje ih u metode i tehnike učenja;
- Podstiče stvaralačke sposobnosti učenika;
- Utiče na učenike da u različitim sadržajima iste tematske cjeline uočavaju sličnosti i razlike i na taj način razvija kod njih moć zapažanja i uopćavanja.

Egzemplarna nastava ima i brojne nedostatke i ograničenja u primjeni u nastavnoj praksi. Slabosti egzemplarne nastave koje se najčešće pominju su:

- Učenje učenika po modelu koji su dobili od nastavnika, a u životu će često morati rješavati zadatke po vlastitom modelu;
- Teško je utvrditi tipične sadržaje zbog teškoće nalaska objektivnih kriterijuma;

– Da bi se izabrali egzemplarni sadržaji iz skupa tipičnih, potrebno je duboko proniknuti u suštinu nastavne materije i široko poznavati metode, tehnike i postupke za obradu;

– Postoji opasnost da se poistovjećivanjem egzemplarnog i analognih sadržaja izjednače raznoliki dijelovi.

Primjena egzemplarne nastave nalazi svoje mjesto u obradi onih tematskih cjelina u kojima ima opširnih sadržaja sa tipičnim sličnostima.

Egzemplarna nastava uključuje „poučavanje nastavnika i samostalan rad učenika, stvaralački rad nastavnika i stvaralački rad učenika... Najprikladnija je za opširne dijelove nastavnog programa u kojima ima mnogo sličnosti“ (Poljak, 1985: 151).

No, i ona nije savršen nastavni sistem. Za veliki broj životnih ili radnih problema učenici neće naći adekvatne uzore i modele da ih riješe, već će svaki morati rješavati na neponovljiv i originalan način.

„Egzemplarnoj nastavi, dakle, ne smijemo dati čarobnu moć i takav značaj da može riješiti mnogobrojne nagomilane probleme, a naročito da može potpuno riješiti pitanje enciklopedizma i preobimnosti programskih sadržaja. Ovu nastavu treba shvatiti samo kao putokaz za nove mogućnosti u stvaralačkom nastavnom radu. Ona kao vid nastave ima poteškoća i ograničenja, na primjer: kako izabrati tipične egzemplarne teme, koliko izabrana tema postaje prezentant za analogne sadržaje, kako uraditi egzemplarni program; problem je u intenzivnosti i ekstenzivnosti obrade egzemplarne teme itd.“ (Milivojević, 1999: 21).

<i>Nastavni predmet:</i>	Moja okolina
<i>Razred:</i>	IV
<i>Nastavna jedinica:</i>	Planine BiH
<i>Tip časa:</i>	Usvajanje novih znanja
<i>Nastavne metode:</i>	Razgovora, demonstracije, usmenog izlaganja, praktičnih radova, ilustrativnih radova, metod rada sa udžbenikom
<i>Oblici rada:</i>	Frontalni, grupni, individualni
<i>Nastavna sredstva:</i>	Karta BiH, nastavni listići, enciklopedije, udžbenici, priručnici

<i>Zadaci nastave</i> <i>Obrazovni cilj:</i>	Upoznati planine BiH, naučiti njihove nazive, karakteristike, specifičnosti, značaj, prostiranje
<i>Odgojni cilj:</i>	Razvijanje emocionalnih, socijalnih, moralnih, ekoloških, estetskih i radno-akcionih kompetencija
<i>Funkcionalni cilj:</i>	Razvijanje psihičkih funkcija, naučnog pogleda na svijet, trajnog učenja, želje za permanentnim obrazovanjem i samoobrazovanjem, operativnosti usvojenih znanja

Uvodni dio

Učitelj će sa učenicima obraditi planine zavičaja. Vodit će računa da to uradi na visoko kvalitetan način, jer će im ovo poslužiti kao model u obradi analognih sadržaja.

Glavni dio

Dogovor o radu sa učenicima. Podjela učenika u grupe, priprema prostora i podjela zadataka.

I grupa: Proučiti visoke planine u BiH

II grupa: Proučiti srednje visoke planine u BiH

III grupa: Proučiti niske planine u BiH

IV grupa: Proučiti karakteristike visokih, srednjih i niskih planina, razlike i sličnosti, kao i koristi i značaj

V grupa: Proučiti položaj i prostiranje planina svih vrsta na karti BiH

Učenici rade, proučavaju, upoređuju, analiziraju. Proučavaju sadržaje iz enciklopedija, udžbenika, priručnika. Nastavnik obilazi i daje upute za rad, bodri, prati, analizira.

Završni dio

Predstavljanje prezentacija (članovi grupa), analiza, evaluacija, zaključci.

LITERATURA

- Branković, D. i Ilić, M. (2005). *Osnovi pedagogije*. Banja Luka.
 Bašić, M. (1998). *Metodika nastave prirode i društva*. Zenica: Pedagoška akademija u Zenici.
 Bejzić, K. (1975). *Metodika nastave Prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
 Delors, J. (1998). *Učenje – blago u nama*. Zagreb: Educa.
 De Zan, I. (2005). *Metodika nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
 Dizdarević, D. (2012). *Koooperativno učenje u nastavi Moje okoline*. Tuzla: Off-set.

- Đorđević, D. (1984). *Pedagoška psihologija*. Gornji Milanovac: Dečije novine.
- Furlan, I. (1984). *Primijenjena psihologija učenja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Furlan, I. (1990). *Poučavanje i vrste učenja*. Pedagoški rad, 1, 25-34.
- Hunt, E. (1991). „Kognitivna znanost – određenje, položaj i problemi“. U: *Kognitivna znanost*. Zagreb: Školske novine.
- Jensen, E. (2003). *Super nastava i nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Zagreb: Educa.
- Lekić, Đ. (1993). *Metodika razredne nastave*. Beograd: Nova prosveta
- Milijević, S. (1999). *Inoviranje nastave prirode i društva*. Banja Luka: JP „Glas srpski“.
- Nastavni plan i program za osnovnu školu (1998). Sarajevo: Federalno ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta.
- Pedagoška enciklopedija I i II* (1989). Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Pletenac, V. (1990). *Osnove metodike nastave prirode i društva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Poljak, V. (1985). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stevanović, M. (1998). *Didaktika*. Tuzla: R&S.
- Stevanović, M. (2000). *Modeli kreativne nastave*. Tuzla: R&S.
- Suzić, N. (1999). *Pravila pisanja naučnog rada APA i drugi standardi*. Banja Luka: Iks Bs.
- Suzić, N. (2007). *Primijenjena pedagoška metodologija*. Banja Luka, Iks Bs.
- Suzić, N. i saradnici (1999). *Interaktivno učenje*. Banja Luka: Teacher's Training Center
- Šestanović, M. (2008). „Nedostaci bosansko-hercegovačkog osnovnog odgoja i obrazovanja i prioritetne potrebe za promjenama“. U: *Zbornik radova Drugog međunarodnog naučno-stručnog skupa „Studij razredne nastave u funkciji devetogodišnje osnovne škole“*. Zenica: Pedagoški fakultet.
- Šimleša, P. (1980). *Pedagogija*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.
- Šimleša, P. (1983). *Izabrana djela*. Osijek: Pedagoški fakultet.
- Terhart, E. (2001). *Metode poučavanja i učenja*. Zagreb: Educa.
- Tobudić, N. (2007). *Moja okolina IV – Udžbenik za četvrti razred devetogodišnje osnovne škole*. Tuzla: Denfas.
- Tomić, R. i Osmić, I. (2006). *Didaktika*. Tuzla: Denfas.
- Tomić, R. (2009). *Metodika nastave Moje okoline*. Tuzla: Off-set.
- Vilotijević, M. (1999). *Didaktika I*. Beograd: Naučna knjiga.
- Vilotijević, M. (2001). *Didaktika*. Sarajevo: Most.
- Žderić, M., Cekuš, G., Malešević, I. i Gradinić, B. (1996). *Metodika nastave Prirode i društva*. Novi Sad.

Rahim Gadžić, Ph.D.

EXEMPLARY (PARADIGMATIC) TEACHING

Summary

Students should be trained to learn quickly, rationally and independently. They need to be taught how to teach, and be empowered for independent work, innovation, selection, processing and using of information. This requires modern teaching strategies that will develop student's will to study, encourage intrinsic motivation, and other necessary prerequisites for building students attitude towards one's own efficiency.

In modern strategies such as exemplary teaching, creative demands and teaching process are student oriented. Students are demanded to group information, critically analyze, interpret and anticipate new consequences. Through modern strategies curriculum is being deliberated and therefore needs to be seen as a style of work, teaching strategy, and models of interaction and communication relations. One of the models of intensifying and rationalizing student's work in teaching process is exemplary teaching. The word exemplar derives from the Latin word, meaning an example, a sample, while the word exemplar is derived from this noun and means exemplary, exemplary example of work. The very phenomenon of exemplary teaching process is directed towards overcoming the weakness of traditional teaching process.

Key words: pupil, teaching, teacher, exemplary teaching.